

Piotr Sztompka

SOCJOLOGIA

Analiza społeczeństwa

znak

**NOWE
POSZERZONE
WYDANIE**

Piotr Sztompka

SOCJOLOGIA

Analiza społeczeństwa

NOWE POSZERZONE WYDANIE

WYDAWNICTWO ZNAK

Kraków 2012

Spis treści

Przedmowa	17
1. Socjologia i społeczeństwo	21
Wiedza społeczna a socjologia	21
Wizje „naukowości” socjologii	27
Społeczeństwo – przedmiot socjologii	33
Wielowymiarowość sytuacji społecznych	38
Jednostka w społeczeństwie – konteksty społeczne	41
Socjologiczna wyobraźnia i język socjologii	48

Część I

AKTYWNOŚĆ CZŁOWIEKA

2. Od zachowań do działań społecznych	57
Zachowanie	58
Działanie	60
Czynności społeczne	65
Działania społeczne	67
3. Od działań społecznych do interakcji	78
Działanie wspólne, czyli kontakt społeczny	78
Anatomia interakcji społecznej	80
Cztery teorie interakcji	85
Od interakcji prostych do sieci interakcji	95
4. Od interakcji do stosunków społecznych i więzi społecznych	98
Interakcje powtarzalne i regularne	98
Od interakcji regularnej do regulowanej	99
Stosunek społeczny	100
Typy stosunków społecznych	106
Więzi społeczne i ich typy	115
Kontinuum przejawów aktywności ludzkiej	118
5. Więzi moralne i zaufanie	125
Więź moralna – treść i zasięg	125
Patologia więzi moralnej	126
Zaufanie i nieufność: „zakłady” na temat przyszłości	128
Zasadność zaufania lub nieufności	132
Funkcje i dysfunkcje zaufania i nieufności	134

6. Od relacji międzyludzkich do tożsamości społecznej i organizacji	138
Tożsamość społeczna	139
Środowisko społeczne	143
Krąg społeczny	145
Konglomerat pozycji	148
Sekwencja pozycji	152
Organizacja społeczna	155
7. Struktury społeczne	165
Struktura jako forma społeczna	166
Determinacja strukturalna	170
Cztery aspekty struktury	173
Dynamika struktur	175
8. Kapitał społeczny	179
Odmiany kapitału	180
Sieć relacji jako cenny zasób	183
Indywidualistyczna koncepcja kapitału społecznego.....	185
Kolektywistyczne ujęcie kapitału społecznego	188
Syntetyczne ujęcie kapitału społecznego	191
Prawidłowości empiryczne	194
Ekspansja kapitału społecznego	198
9. Od działań masowych do ruchów społecznych	201
Społeczeństwo masowe	201
Działania masowe	202
Zachowania zbiorowe	205
Działania zbiorowe	208
Ruchy społeczne	211
Dynamika ruchów społecznych	218

Część II

CAŁOŚCI SPOŁECZNE

10. Od wielości jednostek do grupy społecznej	233
Cechy grupotwórcze	234
Odmiany zbiorowości ludzkich	236
Zjawisko równoczesnej partycypacji	241
Grupy zorganizowane	242
Sekwencja typów zbiorowości i dynamika ich krystalizacji	244

11. Odmiany grup społecznych	250
Obiektywne kryteria klasyfikacji	250
Subiektywne kryteria klasyfikacji	264
Syntetyczne typologie grup	270
Grupy szczególnego znaczenia: rodzina i naród	274

Część III

KULTURA

12. Socjologiczne pojęcie kultury	287
Różnorodność sposobów życia i „fakty społeczne”	287
Pojęcie kultury	291
Obszary regulacji kulturowej	297
„Anatomia” kultury	298
Uniwersalia kulturowe	300
Od etnocentryzmu do „politycznej poprawności”	303
Tradycja kulturowa	306
Tworzenie kultury	310
13. System aksjo-normatywny	315
Normy i wartości	316
Siła regulacji	317
Podwójna relatywizacja	320
Kompleksy reguł: procedury, instytucje i role	322
Podsystemy aksjo-normatywne: zwyczaj, moralność i prawo ...	327
Spoistość i konfliktowość systemu aksjo-normatywnego	332
Stosowanie się do reguł: konformizm i dewiacja	338
14. Kultura zaufania	346
Strukturalne źródła kultury zaufania.....	348
Podmiotowe czynniki kultury zaufania	350
Przesłanie dla praktyki.....	353
15. Świadomość społeczna	356
Język – instrument idei	356
Od świadomości indywidualnej do społecznej	360
Odmiany świadomości społecznej	363
Szczególnie istotne konfiguracje świadomościowe:	
religia i nacjonalizm	367
Patologia świadomości społecznej	377

Część IV

PODZIAŁY SPOŁECZNE

16. Nierówności społeczne	389
Nierówność a nierówność społeczna	389
Dobra generujące nierówności społeczne	390
Idea stratyfikacji społecznej	395
Warstwy społeczne	397
Ruchliwość społeczna	398
Klasy społeczne	404
Inne nierówności dychotomiczne	407
17. Funkcje i geneza nierówności	414
Ideologie nierówności	414
Teorie nierówności	416
18. Władza i autorytet	427
Władza jako odmiana nierówności	427
Odmiany władzy	429
Formy legitymizacji władzy	434
Przywództwo	439

Część V

FUNKCJONOWANIE SPOŁECZEŃSTWA

19. Socjalizacja i kontrola społeczna	447
Zmienność społeczeństwa	447
Geneza ludzkiego sposobu życia	448
Socjalizacja: wchodzenie do społeczeństwa	450
Trzy wizje internalizacji kultury	451
Odmiany socjalizacji	458
Efekty socjalizacji	461
Słabe ogniwa socjalizacji	464
Granice kontroli społecznej	468
Przesłanie praktyczne	471
20. Proces instytucjonalizacji	475
Determinacja strukturalna a morfogeneza	476
Instytucjonalizacja jako odmiana morfogenezy	477
Innowacje i innowatorzy	478
Kariera innowacji	483
Omijanie i erozja reguł	487

Część VI

ZMIENNOŚĆ SPOŁECZNA

21. Zmiana społeczna, rozwój, postęp	495
Zmiana społeczna	495
Proces społeczny	496
Rozwój społeczny	498
Postęp społeczny	499
Losy idei postępu	502
Od przedmiotowego do podmiotowego ujęcia postępu	505
22. Trauma zmian społecznych	512
Od dyskursu postępu do dyskursu traumy	513
Traumatogenne zmiany społeczne	514
Trzy poziomy traumy kulturowej	517
Genealogia traumy kulturowej	518
Czynniki pośredniczące	522
Symptomy traumy	523
Radzenie sobie z traumą	524
Przezwyciężenie traumy	528
23. Czas w społeczeństwie	532
Czas jako wymiar życia społecznego	533
Czas jako aspekt zmiany społecznej	536
Czas ilościowy i jakościowy	537
Czas w świadomości społecznej i kulturze	540
Kulturowa regulacja czasu	543
Społeczne funkcje czasu	545
24. Klasyczne wizje dziejów	551
Klasyczny ewolucjonizm w socjologii	552
Różne wizje ewolucji	556
Neoewolucjonizm w etnologii i socjologii	560
Neodarwinizm i socjobiologia	563
Teoria modernizacji	565
Teoria społeczeństwa postindustrialnego	567
Teoria cykli dziejowych w historiozofii	570
Socjologiczne teorie cykli	572
Wizja trzecia – marksizm	575
Marksizm po Marksie	579
25. Stawanie się społeczeństwa	584
Socjologia historyczna	584
Teoria podmiotowości	587

Trzeci poziom rzeczywistości społecznej	588
Idea podmiotowości w historii myśli	590
Historia jako realizacja i wytwarzanie podmiotowości	594
26. Rewolucja społeczna	597
Rewolucje jako znanie epoki nowoczesnej	597
Pojęcie rewolucji	599
Przebieg rewolucji	601
Modele rewolucji	603
Teorie rewolucji	605
Zdefiniowana ignorancja w teorii rewolucji	608

Część VII

SPOŁECZEŃSTWO WSPÓŁCZESNE

27. Nowoczesność i późna nowoczesność	615
Pojęcie nowoczesności: historyczne i analityczne	616
Modele biegunowe	618
Osobowość nowoczesna	623
Krytyka nowoczesności	625
Co po nowoczesności?	629
Późna nowoczesność	634
Kultura wizualna naszych czasów.....	637
Przejawy kultury wizualnej	640
28. Globalizacja	648
Od izolacji do globalizacji	648
Prekursorzy teorii globalizacji	656
Globalizacja kultury	660
Teorie globalizacji kulturowej	662
Cztery wizje globalizacji	666
Test sprawdzający rozumienie pojęć socjologicznych	673
Klucz prawidłowych odpowiedzi	708
Z mojej półki	709
Indeks rzeczowy	713
Indeks osób	723

Rozdział 1

Socjologia i społeczeństwo

Wiedza społeczna a socjologia

Powiada się, że socjologia to nowa nauka na bardzo stary temat. Albo że socjologia ma krótką historię, ale długą przeszłość. Rzeczywiście, jako osobna **dziedzina wiedzy naukowej** rodzi się dopiero w I połowie XIX wieku. Nazwę „socjologia” wprowadza w 1838 roku francuski filozof Auguste Comte, budując zbitkę pojęciową z łacińskiego *socius* (zbiorowość, społeczeństwo) i greckiego *logos* (mądrość, wiedza). W połowie wieku pierwsze książki mające w tytule termin „socjologia” pisze brytyjski myśliciel Herbert Spencer. Ale musiał upłynąć cały wiek XIX, zanim socjologia pojawiła się jako uznana dyscyplina akademicka nauczana na uniwersytetach.

Mimo że swoje korzenie intelektualne miała w Europie, pełną akceptację instytucjonalną zdobywa najpierw w Ameryce. W Stanach Zjednoczonych pierwszy wydział socjologii powstaje już w 1892 roku na Uniwersytecie w Chicago (kieruje nim Albion W. Small, równocześnie założyciel „American Journal of Sociology”, do dziś czołowego czasopisma socjologicznego w USA). Amerykańskie Stowarzyszenie Socjologiczne (ASA), największa do dziś organizacja zawodowa socjologów, utworzone zostaje w 1909 roku.

W Europie pierwsza katedra socjologii ustanowiona zostaje we Francji w 1895 roku na Uniwersytecie w Bordeaux (obejmuje ją Emile Durkheim, który też od roku 1898 zaczyna redagować bardzo wpływowy periodyk „L'Année Sociologique”). W Niemczech znacznie później, bo dopiero w 1919 roku, na Uniwersytecie w Monachium pierwszą katedrę socjologii uzyskuje Max Weber,

wcześniej sławny już profesor ekonomii czy historii gospodarczej, który w 1909 roku był, wspólnie z Ferdinandem Toenniesem i Georgiem Simmlem, założycielem pierwszego niemieckiego stowarzyszenia socjologicznego. W Wielkiej Brytanii dopiero po II wojnie światowej socjologia uzyskuje uznany status na głównych uniwersytetach, w Oksfordzie i Cambridge uprawiana wcześniej jako antropologia społeczna lub filozofia społeczna i polityczna. W Polsce twórcą pierwszego uniwersyteckiego ośrodka socjologicznego był Florian Znaniecki, założyciel katedry na Uniwersytecie w Poznaniu w roku 1920 oraz redaktor pierwszego polskiego czasopisma socjologicznego, ukazującego się do dzisiaj „Przeglądu Socjologicznego”.

W skali międzynarodowej socjologowie zaczęli organizować się w 1893 roku, kiedy francuski uczony René Worms założył elitarny, niewielki liczbowo Międzynarodowy Instytut Socjologiczny (Institut International de Sociologie, IIS). Dopiero jednak w 1949 roku powstała organizacja masowa o zasięgu światowym, reprezentująca socjologów z niemal stu krajów i licząca obecnie ponad trzy tysiące członków – Międzynarodowe Stowarzyszenie Socjologiczne (International Sociological Association, ISA).

Jest więc socjologia dziedziną stosunkowo młodą. To mam na myśli, mówiąc, że **socjologia ma krótką historię**. Równocześnie jednak refleksja na temat społeczeństwa jest zapewne odwieczna, towarzyszy ludziom od zarania dziejów. Życie bowiem w otoczeniu innych ludzi, kontakty z innymi, współpraca, konkurencja, walka to podstawowe fakty egzystencjalne gatunku ludzkiego. Jesteśmy gatunkiem stadnym, żyjemy w zbiorowościach – od rodziny, przez ród, plemię, wspólnotę lokalną, sąsiadów, przyjaciół, współpracowników, po naród czy wreszcie to, co dziś objawia się coraz wyraźniej dzięki rozszerzającym się powiązaniom komunikacyjnym, ekonomicznym, kulturalnym, a także celowej polityce integracyjnej – społeczeństwo kontynentalne lub globalne, np. europejskie czy światowe. Zauważali to już starożytni filozofowie (np. Arystoteles), definiując człowieka jako „istotę społeczną” (*homo socius* albo *homo politicus*).

Nigdy nie jesteśmy sami, od urodzenia do śmierci otaczają nas inni i musimy jakoś radzić sobie z innymi, układać nasze życie wśród innych. Zbieramy różne doświadczenia z takich kontaktów, porównujemy z doświadczeniami bliskich i znajomych, uogólniamy je, wyprowadzamy z nich różne życiowe strategie, które stosujemy w codziennej praktyce. Każdy człowiek jest więc w pewnym sensie socjologiem. Tyle że nie socjologiem akademickim, naukowym. To mam na myśli, mówiąc, że **socjologia ma długą przeszłość**.

Czym cechuje się ta przed-socjologiczna wiedza o społeczeństwie? Wychodzi ona w trzech postaciach: wiedzy potocznej, wrażliwości artystycznej i refleksji filozoficznej. Wiedza potoczna jest, po pierwsze, zbiorem spo-

strzeżeń dość **przypadkowych** i **osobistych**. Każdy żyje w nieco odmiennych zbiorowościach, w różnych warunkach, ma nieco inne losy życiowe, inne sukcesy i porażki, a zarazem każdy ma skłonność do ich generalizowania, traktowania jako powszechnych i typowych. Nasza perspektywa, nasz własny punkt widzenia wydają się nam jedynie uprawnione. Dlatego, po drugie, mądrość potoczna jest **fragmentaryczna** i **niespójna**. Nawet wtedy, gdy ulega sformułowaniu w przysłowiach ludowych, codziennych porzekadłach lub bardziej rozbudowanych mitach i opowieściach, nie tworzy systemu. Da się ją co najwyżej ułożyć alfabetycznie w słownik przysłów, z których każde dotyczy zupełnie różnych spraw, a które ponadto czasami nie zgadzają się ze sobą, mówiąc rzeczy sprzeczne. Po trzecie, mądrość potoczna jest często **pochopna**, nie troszczy się zbyt o mocne uzasadnienie swoich konkluzji, o rzetelną bazę dowodową dla wypowiedzianych prawd, zadowala się niekiedy pojedynczymi faktami, a nawet faktami pozornymi, mitami czy złudzeniami. I wreszcie, po czwarte, wiedza zdroworozsądkowa jest często **apodyktyczna**, nie stroni od zdecydowanych ocen, zaleceń, sądów wartościujących. Łatwo popada w moralizatorstwo, lansuje partykularne dyrektywy i reguły.

Wiedzę o społeczeństwie artykułuje również sztuka. Najbardziej oczywiste jest to w odniesieniu do literatury, zwłaszcza prozy realistycznej (czyż nie są wyśmienitymi socjologami Balzac, Zola, Faulkner, Steinbeck, Grass, Fuentes, Márquez, żeby wspomnieć tylko kilka nazwisk). Treści socjologiczne odnajdujemy także w poezji czy dramacie. Przynosi je w wielkim bogactwie publicystyka. W niedyskursywny sposób obserwacje i intuicje na temat społeczeństwa sugeruje także malarstwo (Bruegel, Bosch, Rembrandt, Velázquez, Goya, Riepin, Rivera, Siqueiros i wielu innych), rzeźba, a nawet twórczość muzyczna, np. opera. Ogromną skarbnicą wiedzy socjologicznej jest film, fotografia, reportaż telewizyjny.

I nic w tym dziwnego. Dominującym tematem sztuki jest przecież los człowieka, a los ten, jak wskazywaliśmy, nierozzerwalnie związany jest ze społeczeństwem. Poprzez sztukę realizuje się więc istotny zasób poznania socjologicznego. Ale oczywiście dokonuje się to niejako przy okazji. Cele i aspiracje sztuki są inne, a jej wartości nie mierzy się głównie korzyściami poznawczymi. Stąd nie wiążą sztuki rygory i standardy dochodzenia do obiektywnej prawdy. Jest ona w tym sensie bliższa myśleniu potocznemu niż naukowej socjologii.

Trzecia postać przed-socjologicznej wiedzy społecznej to filozofia społeczna (czy filozofia polityczna), jeden z głównych nurtów filozofii od czasów starożytnych. Różni się ona istotnie od wiedzy potocznej i poznania artystycznego. Przede wszystkim tym, że jako swój cel stawia odkrywanie **prawdy** o świecie. Po drugie, jest to refleksja uprawiana profesjonalnie, przez **zawodowych myślicieli**, a nie na

boku, przy okazji codziennych spraw życiowych czy kreacji artystycznej. Pozwala dzięki temu przekroczyć ramy indywidualnych doświadczeń i ograniczenia subiektywnego horyzontu. Opiera się na szerokich obserwacjach porównawczych dotyczących różnych społeczeństw, korzysta z materiałów historycznych na temat społeczeństw przeszłości. Po trzecie, daleko większą wagę przywiązuje do precyzyjnego formułowania i uzasadniania wypowiedzianych sądów, choć ciągle nacisk położony jest na uzasadnienia rozumowe, spójność wywodów, prawidłowość dedukcji, a fakty empiryczne czy historyczne są traktowane tylko jako ilustracje. Po czwarte, poszczególne tezy wiąże się tu w całościowe **systemy**, akcentując ich logiczną spójność i dążąc do wypełnienia wszystkich pojawiających się pól niewiedzy. Z takich filozoficznych systemów budowanych przez Auguste'a Comte'a czy Herberta Spencera wyłoniła się właśnie socjologia. Po piąte, typowy jest **normatywny**, wartościujący punkt widzenia, a także ambicja formułowania wskazówek i zaleceń praktycznych czy politycznych. Nie przypadkiem tak wielką rolę w filozofii społecznej odgrywa etyka oraz tak liczne są, mniej lub bardziej utopijne, wizje „doskonałych społeczeństw”.

Socjologia wyłania się z tych trzech odmian myśli przed-socjologicznej, jest kontynuacją i zarazem odmienną postacią wiedzy potocznej, twórczości artystycznej i filozofii społecznej. Oczywiście nie wypiera tamtych form myśli ludzkiej, dodaje się do nich, istnieje obok nich, wyróżniając się jednak pod istotnymi względami. Momentem przełomowym jest spostrzeżenie, że społeczeństwo nie jest chaosem ludzkich przypadków, lecz posiada swoje, **powtarzalne cechy i prawidłowości**, a zatem może być przedmiotem nowej, rozwijającej się od epoki Oświecenia perspektywy poznawczej, a mianowicie nowoczesnej, empirycznej i eksperymentalnej **nauki**, zmierzającej do formułowania ogólnych praw rzeczywistości. Rozciągnięcie na świat społeczny nowoczesnej perspektywy naukowej stosowanej już od XVII wieku w odniesieniu do świata przyrody – w astronomii, fizyce, chemii, biologii – dało początek naukowej socjologii.

Ta nowa, naukowa perspektywa wyróżniała się pod trojakim względem: tym, jak wiedzę się zdobywa, tym, jak formułuje się rezultaty i tym, jak korzysta się z uzyskanych wyników. Po pierwsze więc, naukowa socjologia odwoływała się do systematycznego, standardowego sposobu osiągania i uzasadniania tez prawdziwych, zwanego **metodą naukową**. Za ostateczne kryterium prawdziwości uważała empirycznie czy eksperymentalnie stwierdzone fakty społeczne. Zmierzała do uzasadnionych uogólnień takich faktów w postaci praw społecznych. Żądała na ogół kategorycznego formułowania sądów i powstrzymywania się od ocen i wartościowań. Po drugie, socjologia naukowa proponowała nowe, wyraźnie zdefiniowane, ostre, a najlepiej mierzalne pojęcia, czyli zmienne tworzące swoisty **język dyscypliny**. Pojęcia te miały być stosowane w twierdze-

niach o zależnościach pomiędzy różnymi faktami czy zjawiskami. A wielość twierdzeń miała być logicznie powiązana w systemy, zwane teoriami naukowymi. Po trzecie, naukowa wiedza socjologiczna miała służyć do ugruntowanej, mocno uzasadnionej odpowiedzi na kilka rodzajów pytań. Najpierw na pytania opisowe: **jak jest naprawdę?** Tutaj rola socjologii polegała na podważaniu i obalaniu różnych mitów i złudzeń typowych dla perspektywy potocznej czy przerysowań i idealizacji występujących w sztuce. Miała więc przede wszystkim weryfikować fakty. Miała także zaglądać pod powierzchnię zjawisk naocznie postrzegalnych, szukając głębszych, ukrytych warstw rzeczywistości społecznej. Miała wreszcie odkrywać niezamierzone i nieuświadomiane konsekwencje społeczne działań podejmowanych przez członków społeczeństwa. Następne pytanie to: **dlaczego jest tak właśnie?** Tutaj socjologia pragnęła szukać przyczyn bardziej fundamentalnych niż te, które narzucał zdrowy rozsądek, odkrywać głębokie mechanizmy zjawisk, ukazywać ich powiązania z kontekstem innych zjawisk równoczesnych, a także z sekwencją zjawisk wcześniejszych. Chciała także odróżniać przyczyny rzeczywiste i pozorne, lepiej niż czyniła to filozofia. Po trzecie, socjologia chciała przewidywać przyszły bieg zdarzeń, odpowiadać na pytanie: **jak będzie?** Ale nie zadowalać się przecuciami czy prorocत्वami, lecz wyprowadzać z praw naukowych spodziewane tendencje, uzasadnione prognozy społeczne. I wreszcie, po czwarte, socjologia miała aspiracje praktyczne: chciała udzielać naukowo ugruntowanych rad na temat tego, **co robić, aby zmienić społeczeństwo** w pożądanym kierunku. Adresowała te rady do polityków czy administratorów kierujących życiem społecznym, ale także do zwykłych ludzi, dostarczając im lepszego rozeznania w społeczeństwie i tym samym lepszych szans realizowania ich dążeń i aspiracji.

Te cechy naukowej socjologii, wskazane już przez twórców dyscypliny w XIX wieku, zachowały aktualność do dziś. Wyznaczają sposoby postępowania i cele, jakie stawiają sobie także współcześni socjologowie. A dokładniej – większość socjologów współczesnych. Pod koniec XX wieku bowiem pojawili się i tacy, którzy kwestionują przewagę podejścia naukowego nad poznaniem intuicyjnym opartym na emocjach, inspiracji, iluminacji, przeżyciach estetycznych, artystycznych itp. Inni z kolei, uznając potrzebę nauki w odniesieniu do przyrody czy techniki, odrzucają ideę wszelkich prawidłowości i zależności w świecie społecznym, traktując go jako dziedzinę całkowitej przypadkowości, dowolności, płynności i fragmentaryczności. Taka destrukcja naukowej socjologii dokonuje się pod modnym hasłem **postmodernizmu**. Kierunek ten na szczęście jedynie marginalnie wpływa na to, co robią naprawdę socjologowie na całym świecie, i dzisiaj już stanowi przemijającą szybko dewiację myślową, ślepią uliczkę w rozwoju dyscypliny.

AUGUSTE COMTE (1798–1857)

Filozof francuski, który w swoim głównym, sześciotomowym dziele *Cours de philosophie positive* [Kurs filozofii pozytywnej] wydanym w latach 1830–1842 podjął syntezę całej dotychczasowej wiedzy naukowej, postulując jej rozszerzenie na obszar zjawisk związanych z życiem społecznym i inicjując nową dyscyplinę nauki – socjologię.

Myślenie naukowe albo inaczej „pozytywne” było w jego ujęciu ukoronowaniem ewolucji myśli ludzkiej przechodzącej trzy stadia: teologiczne (gdy w wyjaśnieniach zjawisk ludzie odwołują się do sił nadprzyrodzonych czy istoty boskiej), metafizyczne (gdy wyjaśniają przez abstrakcyjne pojęcia i rozumową kontemplację) i wreszcie pozytywne (gdy formułują twierdzenia oparte na faktach i zależnościach współistnienia lub następstwa między faktami). Z kolei socjologia była dla Comte’a ukoronowaniem hierarchii nauk, mogła powstać dopiero na bazie nauk wcześniejszych: matematyki, astronomii, chemii, fizyki, biologii. Zajmuje się bowiem przedmiotem o najwyższym stopniu złożoności.

Świat przyrody i społeczeństwa stanowi jedność i dlatego także metoda socjologii musi opierać się na tych samych zasadach co metody nauk przyrodniczych. Socjologia musi naśladować wzorce metodologiczne nauk przyrodniczych, w szczególności musi opierać się na faktach i poza zaobserwowane fakty nie wychodzić. Głównym podejściem badawczym socjologii jest metoda porównawcza. A celem – „rozumienie-przewidywanie-zapobieganie”, czyli formułowanie wyjaśnień, z których wyprowadzić można predykcje i zalecenia praktyczne. Szczególną racją istnienia socjologii jest dokonujący się w wyniku XVIII-wiecznych rewolucji, a zwłaszcza Wielkiej Rewolucji Francuskiej, fundamentalny przełom społeczny: zastąpienie społeczeństwa tradycyjnego – nowoczesnym, opartym na przemyśle, zurbanizowanym i republikańskim. Nowy system nie rozwinie się spontanicznie, wymaga racjonalnego kierowania, którego podstaw dostarczyć winna właśnie socjologia.

Comte postrzegał społeczeństwo na podobieństwo skomplikowanego organizmu, czyli stosował analogię organiczną. Budowę społeczeństwa, albo inaczej – anatomię, badać winna „statyka społeczna”, a jego funkcjonowanie i zmienność, czyli fizjologię – „dynamika społeczna”. Podstawowym składnikiem społeczeństwa są grupy społeczne, a wśród nich największą rolę odgrywa rodzina. Od Comte’a pochodzi znane powiedzenie, że rodzina jest podstawową komórką społeczną. Społeczeństwo ulega nieustannemu procesowi rozwoju, a jego kierunek i etapy wskazuje wspomniane wcześniej „prawo trzech stadiów”.

LITERATURA

A. Comte, *Metoda pozytywna w szesnastu wykładach*, Warszawa 1961: PWN

A. Comte, *Rozprawa o duchu filozofii pozytywnej*, Warszawa 1973

B. Skarga, *Comte*, Warszawa 1966: Wiedza Powszechna

M. Kucia, *Comte*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa 1998: Oficyna Naukowa, s. 97–99

J. Szczepański, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Warszawa 1969: PWN, s. 49–72

J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, t. 1, Warszawa 1981: PWN, s. 255–295

Wizje „naukowości” socjologii

Ogólne uznanie naukowego statusu socjologii nie może jednak prowadzić do naiwnego utożsamiania nauki o społeczeństwie z naukami o przyrodzie. Błąd ten popełniali XIX-wieczni twórcy socjologii, którzy postulowali proste naśladowanie przez nową dyscyplinę takich metod i procedur badawczych, jakie wypracowały bardziej dojrzałe i wcześniej istniejące nauki przyrodnicze: astronomia, fizyka, chemia, biologia. Auguste Comte określił te metody jako „pozytywne”, przynoszące przewyższenie wcześniejszych „teologicznych” i „metafizycznych” sposobów myślenia, i stąd zalecany przez niego dla socjologii sposób uprawiania nauki nazywamy **pozytywistycznym**. Do tego modelu nauki należało kilka dyrektyw. Po pierwsze, ograniczenie poznania naukowego do faktów bezpośrednio obserwowalnych zmysłowo, a unikanie wszelkich tez na temat istoty, esencji, fundamentalnych mechanizmów zjawisk. Po drugie, osiąganie wszelkich uogólnień drogą ostrożnej indukcji, poprzez gromadzenie coraz liczniejszych obserwacji faktów, a następnie klasyfikowanie ich według podobieństw. Po trzecie, sprowadzenie praw naukowych do prostych tez o zależnościach między obserwowalnymi faktami: albo tego typu, że pewne fakty występują razem, albo że następują po sobie. Po czwarte, proste, rozumowe wyprowadzanie z praw naukowych przewidywań na temat zjawisk przyszłych. Po piąte, wyprowadzanie z praw i predykcji dyrektyw praktycznych na temat zapobiegania lub wywoływania nowych faktów, poprzez tłumaczenie ich na język czynów, podobnie jak w medycynie, gdzie z wiedzy biologicznej, chemicznej itp. wyprowadza się zasady prewencji i terapii, lub w inżynierii, gdzie z praw mechaniki wyprowadza się techniczne sposoby budowy domów czy mostów.

Pozostawmy na boku kwestię, czy taka charakterystyka nie upraszczała zanadto tego, co naprawdę robili Kepler, Newton, Lavoisier, Faraday i inni twórcy nowoczesnego przyrodoznawstwa. Ważne dla nas jest to, że za postulatem, aby naśladować w socjologii metody nauk przyrodniczych, kryło się założenie, że przedmiot tych nauk jest zasadniczo taki sam, że przyroda i społeczeństwo mają taką samą naturę. Taki pogląd o jedności świata zarówno przyrodniczego, jak i społecznego nazywamy **naturalizmem**. Naturalizm był nieodłącznym dopełnieniem pozytywizmu.

Jeszcze w XIX wieku taka idea naukowości socjologii została podważona przez kilku myślicieli. Niemieccy filozofowie Wilhelm Dilthey i Heinrich Rickert zakwestionowali tezę o jedności przyrody i społeczeństwa, wskazując, że w świecie ludzkim występują rzeczy niespotykane w przyrodzie, a mianowicie znaczenia, sensory, symbole, reguły, normy, wartości, słowem – **kultura**. Społeczeństwo jest fundamentalnie odmienne od przyrody. Z takiego stanowiska,

które nazywamy antynaturalistycznym, wyprowadził dalsze implikacje twórcza socjologii niemieckiej Max Weber, postulując zupełnie przeciwstawny Comte'owskiemu model uprawiania socjologii. Nazywamy go antypozytywistycznym lub **humanistycznym**. Zgodnie z takim stanowiskiem nauka nie może ograniczać się do powierzchniowych faktów, obserwowalnych zmysłowo, lecz musi sięgać głębiej, do ukrytych właśnie, nieobserwowalnych znaczeń czy wartości wiązanych z faktami przez ludzi, a te ujawnić może dopiero rozumowa interpretacja. Metoda **rozumienia** zjawisk społecznych zaproponowana przez Webera wywarła ogromny wpływ na współczesną socjologię, zwłaszcza w tym jej nurcie, który nazywamy hermeneutycznym. Współczesna hermeneutyka poszła daleko w kierunku rozwiązania podstawowej trudności metody rozumienia, jaką jest groźba subiektywizmu interpretacji, podważająca tak istotny dla nauki postulat obiektywizmu, czyli niezależności wiedzy od tego, kto ją formułuje. Już brytyjski filozof nauki Karl R. Popper podkreślał rolę otwartej krytyki w środowisku naukowym jako mechanizmu kontroli i korekty jednostronnych poglądów. Idącą w podobnym kierunku propozycję przedstawił niemiecki filozof i socjolog Jürgen Habermas, który wskazuje, że interpretacja rozumiejąca nabiera charakteru obiektywnego, jeśli jest formułowana w drodze otwartej dyskusji z udziałem wielu badaczy w warunkach „idealnej sytuacji komunikacyjnej”, czyli całkowitej swobody wypowiedzi, równej pozycji dyskutantów, braku jakichkolwiek nacisków zewnętrznych i argumentów niemerytorycznych. Wyłaniająca się z takiego w pełni demokratycznego dyskursu wiedza wolna jest od subiektywnych skrzywień.

Do przełomu antypozytywistycznego i antynaturalistycznego w socjologii przyczynili się także socjologowie polscy. Ojciec akademickiej socjologii w Polsce Florian Znaniecki był, wspólnie z amerykańskim psychologiem Williamem Thomasem, twórcą głośnej koncepcji „**współczynnika humanistycznego**”. Podkreślała ona, że wszelkie fakty społeczne, w odróżnieniu od przyrodniczych, są zawsze związane z działalnością jakichś ludzi, są faktami „czyimiś, a nie niczymi”, mieszczą się w obrębie życiowych doświadczeń jakichś jednostek lub zbiorowości, które się z nimi stykają, postrzegają, doznają, przeżywają, interpretują, oceniają. Mają więc z natury zawarty w sobie ów „współczynnik humanistyczny”. I dlatego badać je można tylko z perspektywy tych ludzi, w których doświadczeniu występują, stawiając się w ich położeniu, patrząc na świat ich oczami, rozszyfrowując ich hierarchie wartości, systemy reguł, jakimi się kierują, a nie w drodze jakiejś oderwanej, zewnętrznej obserwacji. A więc inaczej, trzeba zawsze badać społeczeństwo z uwzględnieniem „współczynnika humanistycznego”. Konkretnym wyrazem takiego stanowiska metodologicznego było oparcie się przez Thomasa i Znanieckiego w ich monumentalnym

dziele o emigrantach polskich pt. *Chłop polski w Europie i w Ameryce* na szczególnym typie źródeł. Sięgnęli mianowicie do listów i pamiętników, czyli, jak to nazywali, „dokumentów osobistych”. W ten sposób mogli dotrzeć do autentycznego punktu widzenia emigrantów rzuconych w nowe i obce środowisko społeczne i kulturowe, zrozumieć „od środka” ich problemy i dramaty. Po II wojnie światowej do umocnienia w Polsce nurtu antynaturalistycznego i antypozytywistycznego, bardzo wpływowego od czasu Znanięckiego, przyczynili się dwaj wybitni uczeni – Józef Chałasiński i Stanisław Ossowski. Pierwszy kierował uwagę ku z gruntu humanistycznej problematyce kultury i kontynuował w jej badaniu metodę interpretowania pamiętników (np. w znanej pracy *Młode pokolenie chłopów*), drugi głęboko argumentował tezę o zasadniczych „osobliwościach nauk społecznych” w porównaniu z naukami o przyrodzie.

Typową dla modelu pozytywistycznego tezę o tzw. „symetrii wyjaśniania i przewidywania”, to znaczy pogląd, że dysponując eksplanacyjną teorią naukową możemy formułować niezawodne przewidywania przyszłych zjawisk społecznych, zakwestionowało od czasów Comte’a wielu socjologów. Zwrócili oni uwagę, że nawet znając wszystkie pojedyncze prawa rządzące życiem społecznym, nie potrafimy przewidzieć, w jakich unikalnych kombinacjach zadziałają i jak nawzajem wpłyną na swoje ostateczne efekty. Nawet bowiem w najprostszej sytuacji społecznej występuje wielka mnogość czynników sprawczych, z których każdy uruchamia inne prawa. A ponadto, każde celowe i zamierzone działanie wyzwała wielką ilość **efektów niezamierzonych**, skutków ubocznych czy nawet sprzecznych z zamierzeniami, nieraz bardzo pośrednich i odległych. Pewna analogia tego problemu występuje i w naukach przyrodniczych. Znamy przecież wszystkie prawa grawitacji, a nie potrafimy przewidzieć, gdzie upadnie liść niesiony wiatrem, dysponujemy wszystkimi prawami meteorologii, a ciągle nie udają się nam prognozy pogody, wiemy mnóstwo na temat tektoniki, a zaskakują nas trzęsienia ziemi czy erupcje wulkanów, znamy już kompletną budowę ludzkiego genomu, nie potrafimy jednak wiele powiedzieć, z jakimi zdolnościami urodzi się dziecko, jakie choroby przejdzie w życiu i kiedy umrze. Niektórzy powiadają, że ruch skrzydełek motyla gdzieś w dżungli amazońskiej nie jest obojętny – poprzez nieskończony łańcuch powiązań w atmosferze – dla wywołania huraganu na Filipinach czy Florydzie. Podobnie w naukach społecznych, mając sporą wiedzę ekonomiczną, jesteśmy stale zaskakiwani ruchami giełdy, kursami walut czy cenami ropy naftowej. Nikomu jeszcze nie udało się przewidzieć mobilizacji ruchów społecznych, wybuchu masowych protestów czy rewolucji. Żadna, najmądrzejsza nawet reforma polityczna nie dokonuje się niestety bez przykrych niespodzianek. A w mniejszej skali, nigdy nie jesteśmy pewni, jak

zachowa się jutro nasz znajomy czy przyjaciel, ani co zrobi za chwilę kierowca na sąsiednim pasie autostrady.

Można oczywiście powiedzieć, że to wszystko wynika po prostu z młodości socjologii i niedostatków wiedzy, jaką dysponujemy. Ale to tylko część prawdy. Są bowiem powody zasadnicze, związane z tym, że przewidując zjawiska społeczne, przewidujemy działania ludzi, a – co więcej – ludzi działających nie w odosobnieniu, lecz wśród innych ludzi, w kontaktach i interakcjach z innymi. Otóż wielu socjologów (np. znany socjolog niemiecki Niklas Luhmann) podkreśla, że nawet pojedyncze działania ludzkie są obarczone istotnym czynnikiem **niepewności**, dowolności, „kapryśności”, przypadkowości. Jak powiada brytyjski teoretyk Anthony Giddens, „człowiek zawsze może zachować się inaczej”, niż oczekujemy¹. A potęguje się to niezmiernie, gdy mamy do czynienia z zachowaniami zbiorowymi czy masowymi, gdy ludzie wpływają nawzajem na swoje postępowanie. A druga zasadnicza swoistość ludzkich działań w porównaniu z obiektami przyrodniczymi polega na tym, że ludzie dysponują własną, trafną lub nietrafną, wiedzą na temat swojej sytuacji, otoczenia społecznego, szans działania, dostępnych środków, i działają, opierając się na takiej wiedzy. Wiedza ta pochodzi z najrozmaitszych źródeł, unikalnych doświadczeń, kontaktów, dla każdego przecież odmiennych, kumuluje się w pamięci od dzieciństwa, a potem manifestuje w działaniach. Przewidzieć konkretny kształt tej wiedzy nie sposób. A jeszcze trudniej, gdy chcielibyśmy przewidzieć nie działania jednostek czy zbiorowości, ale stan całego społeczeństwa w jakimś momencie w przyszłości. Nawet gdyby prawa socjologiczne pozwalały nam wyprowadzić przewidywania na temat wszystkich aspektów przyszłego społeczeństwa, to – jak wskazywał Karl Popper – jednego nie potrafimy przewidzieć na pewno, mianowicie **przyszłej wiedzy**, jaką dysponować będzie przyszłe społeczeństwo. A od charakteru i poziomu wiedzy właśnie zależy w ogromnym stopniu kształt społeczeństwa. Czy sto lat temu można było przewidzieć telewizję lub internet, telefony komórkowe czy komputery osobiste? A przecież te twórcze, a więc z definicji **nieprzewidywalne** odkrycia zmieniły kompletnie cały świat społeczny. Musimy więc pogodzić się z pewną indeterminacją życia społecznego i zapomnieć o marzeniach pozytywistów, że zdarzenia społeczne da się przewidywać tak precyzyjnie jak ruchy planet.

I z jednym jeszcze założeniem pozytywistycznego modelu nauki rozprawia się socjologia współczesna. O ile Max Weber w nowy sposób określił charakter wiedzy socjologicznej, o tyle odejście od pozytywistycznego, „inżynierskiego” ujęcia zastosowań socjologii zawdzięczamy niemieckiemu myślicielowi Karo-

---

¹ A. Giddens, *The Constitution of Society*, Cambridge 1984: Polity Press, s. 9.

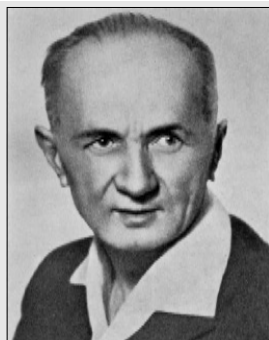
lowi Marksowi. Zwrócił on uwagę, że wiedza społeczna, w odróżnieniu od wiedzy przyrodniczej, ma **walor ideologiczny**, to znaczy – jak pisał – „staje się siłą realną, jeśli pociąga za sobą masy”². Inaczej mówiąc, same koncepcje, doktryny, wizje, teorie, informacje mają w świecie społecznym znaczenie praktyczne, ponieważ zmieniają myślenie ludzi, ich motywacje, intencje, racje, a w konsekwencji ich działania. A z działań masowych składa się właśnie społeczna *praxis*. Od zupełnie innej strony i daleko później podobną myśl odnajdziemy u XX-wiecznego klasyka socjologii amerykańskiej Roberta Merton. Opisał on mechanizm tzw. „**prognoz samorealizujących się i samodestrukcyjnych**”. W tym pierwszym wypadku ludzie, biorąc na serio jakąś teorię i wynikające z niej przewidywania, nawet jeśli są fałszywe, doprowadzają do tego, że teoria się sprawdza. Np. inwestorzy, przekonani w myśl teorii cyklu ekonomicznego, że zbliża się recesja, wycofują kapitały z giełdy, co prowadzi do paniki, krachu i rzeczywistego kryzysu. Albo odwrotnie, ruchy ekologiczne, biorąc pod uwagę dobrze potwierdzone teorie o tzw. efekcie cieplarnianym, wymuszają zakaz emisji pewnych gazów i ograniczenie zanieczyszczenia atmosfery, co sprawia, że ocieplenie klimatu nie następuje. W obu przypadkach sama teoria, czysta wiedza, poprzez ludzką świadomość i ludzkie działania oddziaływała na praktykę, zmieniając rzeczywistość³. Nie ma tego fenomenu w przyrodzie. Teorie astronomii nie zmieniają biegu planet, teoria względności nie przyspiesza ani nie spowalnia ucieczki galaktyk, a odkrycie DNA nie zmienia procesów dziedziczenia. Sama teoria jest tu praktycznie neutralna, a dopiero w pewnych przypadkach nauki stosowane – techniczne, inżynierskie, medyczne – zdolne są wyprowadzić z teorii pewne konkretne dyrektywy wprowadzane następnie do praktyki przemysłowej, leczniczej itp. Dzisiejsza socjologia przywiązuje wielką wagę do tej osobliwości wiedzy społecznej, określając ją mianem „**refleksyjności**” (np. w koncepcjach Anthony’ego Giddensa).

Wydaje się, że w swoim dominującym nurcie socjologia na dobre przeżyła dziedzictwo naiwnego naturalizmu i pozytywizmu. Panuje dzisiaj wyraźnie perspektywa humanistyczna, socjologia rozumiejąca, hermeneutyczna, interpretacyjna, kulturalistyczna. Dominuje przekonanie o częściowej indeterminacji zdarzeń społecznych i bezpośrednim, refleksyjnym oddziaływaniu wiedzy społecznej na społeczeństwo. Ale spotykamy też, również w socjologii polskiej, epigonów podejścia pozytywistycznego. Do tej tradycji nawiązują teorie behawiorystyczne, teorie „elementarnych zachowań społecznych”

² K. Marks, F. Engels, *Dzieła*, t. 1, Warszawa 1960: Książka i Wiedza, s. 466.

³ R.K. Merton, *The Self-Fulfilling Prophecy*, w: R.K. Merton *on Social Structure and Science*, P. Sztompka (red.), Chicago 1996: The University of Chicago Press, s. 183–204.

(np. George'a Homansa), teorie sieci (w Polsce uprawiane przez Jacka Szmatkę), teorie „wymiany społecznej” (np. Petera Blaua) czy teorie „racjonalnego wyboru” (np. Jamesa Colemana, Iona Elstera, Russella Hardina). A w kwestii zastosowań socjologii ciągle odżywają różne koncepcje „inżynierii społecznej” lub „socjotechniki” (np. w koncepcji Adama Podgóreckiego), przyjmujące zewnętrzną, manipulatorską postawę wobec społeczeństwa, podporządkowane na ogół interesom elit i traktujące ludzi jak marionetki, które można poganiać przysłowiowym kijem lub wabić marchewką.

STANISŁAW OSSOWSKI (1897–1963)

Czołowy socjolog polski i autorytet intelektualno-moralny w okresie po II wojnie światowej. Najważniejsze książki to: *Więź społeczna i dziedzictwo krwi* (1939), *Struktura klasowa w społecznej świadomości* (1957), *O osobliwościach nauk społecznych* (1962).

Był przedstawicielem orientacji humanistycznej, dostrzegając zasadnicze różnice – ontologiczne, epistemologiczne i metodologiczne – pomiędzy naukami przyrodniczymi i społecznymi. Obiekty swoiste świata społecznego to znaki, których poznanie nie może dokonywać się w drodze obserwacji zewnętrznej, lecz wymaga interpretacji sensów. W toku interpretacji ludzie przejawiają postawy wobec obiektów znaczących, nadając im wartość. Postawy polegać mogą na uznaniu, odczuwaniu lub realizacji. Tworzy się w ten sposób „polimorfizm wartości”; trzy skale wartości mogą być wzajemnie niewspółmierne.

Świadomość społeczna to zbiór pojęć, wyobrażeń, przekonań, ocen, typowy dla ludzi w pewnym środowisku, który ulega wzmocnieniu dzięki temu, że jest postrzegany jako wspólny z innymi. Wszelkie zjawiska życia społecznego mają aspekt świadomościowy. I tak więź społeczna, a szczególnie więź narodowa czy etniczna, to przede wszystkim sprawa wyobrażeń, przekonań, których patologiczne formy: rasizm, szowinizm Ossowski demaskował i piętnował, afirmując równocześnie ich przejawy pozytywne – patriotyzm związany z pojęciem „ojczyzny prywatnej” i „ojczyzny ideologicznej”. Podobnie, struktura klasowa jest zjawiskiem, które nabiera znaczenia dla ludzkich działań, dopiero gdy przełamuje się w świadomości. Wąskie, dychotomiczne pojęcie klasy, związane z opozycją interesów ekonomicznych właścicieli i pracowników, to tylko jeden wymiar funkcjonujących w świadomości społecznej hierarchicznych zróżnicowań. Inne wizje „gradacyjne” to drabiny władzy i prestiżu.

Porządek społeczny opiera się na komunikacji międzyludzkiej. W zależności od charakteru komunikacji wyróżnić można cztery typy „ładu społecznego”: (a) ład „przedstawieli zbiorowych” oparty na wspólnych tradycjach i rutynach zachowania, (b) ład policentryczny, typowy dla ustroju demokratycznego, (c) ład monocentryczny, występujący w systemach autokratycznych, totalitarnych czy dyktaturach, oraz (d) ład oparty na systemie wielostopniowych porozumień. Tutaj zamiast przymusu pojawia się dialog, dyskurs, uzgadnianie poglądów i decyzji politycznych pomiędzy wolnymi jednostkami, co nie przeradza się w anarchię dzięki koordynującej

i mediującej roli politycznego centrum. Ten najbardziej pożądaný typ ładu społecznego wymaga świadomych, zaangażowanych i wykształconych obywateli. Drogą do niego musi być edukacyjny awans całego społeczeństwa. Ossowski antycypował tutaj dzisiejsze koncepcje „demokracji dialogowej” czy „deliberacyjnej”.

LITERATURA

S. Ossowski, *Dzieła*, Warszawa 1966–1970: PWN

E. Mokrzycki, *Ossowskiego koncepcja nauk społecznych*, Warszawa 1974: PWN

A. Kłoskowska, E. Mokrzycki, *Ossowski*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa 2000: Oficyna Naukowa, s. 43–47

Piotr Sztompka (ur. w 1944 roku) jest profesorem zwyczajnym socjologii na Uniwersytecie Jagiellońskim i członkiem rzeczywistym PAN. Wykładał wielokrotnie na uniwersytetach amerykańskich, a także w Meksyku, Argentynie, Australii i uczelniach europejskich. Jest członkiem Academia Europaea w Londynie oraz honorowym członkiem zagranicznym Amerykańskiej Akademii Sztuk i Nauk w Bostonie. W latach 2002–2006 pełnił z wyboru funkcję prezydenta Międzynarodowego Stowarzyszenia Socjologicznego (ISA). Jest autorem kilkunastu książek i prawie dwustu artykułów naukowych. Jego prace ukazały się w tłumaczeniach na trzynaście języków.

Już we wrześniu 2012 w sprzedaży:

Fotospołeczeństwo. Antologia tekstów z socjologii wizualnej, pod redakcją Małgorzaty Boguni-Borowskiej i Piotra Sztompki

Nowe, zmienione i znacznie poszerzone wydanie najważniejszego polskiego podręcznika do socjologii. Pierwsze wydanie *Socjologii. Analizy społeczeństwa* zostało wyróżnione najwyższą polską nagrodą naukową Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, zwaną polskim Noblem.

Wybitne dzieła profesora Piotra Sztompki godnie kontynuują długą tradycję socjologii rozwijaną przez panteon uczonych polskich. Tak jak i jego wybitni poprzednicy zajął należne mu wpływowe miejsce wśród socjologów naszych czasów.

Robert K. Merton

Główne zagadnienia analizowane w tomie:

- Aktywność człowieka
- Grupy społeczne
- Kultura
- Podziały społeczne
- Kapitał społeczny
- Zaufanie
- Zmiany społeczne
- Trauma kulturowa
- Globalizacja

Cena detal. 59,90 zł

ISBN 978-83-240-1895-6

9 788324 018956 >